

KONSTITUCINĖ JUSTICIJA IR DEMOKRATIJA: KELETAS SĄVEIKOS PROBLEMŲ

Doc. dr. Egidijus Jarašiūnas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. balandžio 21 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 2 d.

Pagrindinės sąvokos: konstitucinė justicija, konstitucinė demokratija, konstitucijos interpretacija.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama konstitucinio teismo veiklos įtaka demokratinei valdymo sistemai. Tai ypač aktualu visuomenėms, neturinčioms demokratinės bendrų reikalų tvarkymo tradicijos. Šiandien pripažįstama, kad konstitucinė justicija yra esminis konstitucinės demokratijos institutas, kad valdžios veiksmams turi būti kontroliuojami konstitucijos, svarbiausio pilietinės tautos gyvenimo akto, požiūriu. Konstitucinio Teismo veiklos vertintojai Lietuvoje ginčijasi: kokia laisvę Konstitucinis Teismas turi interpretuodamas Konstitucijos tekstą, ar Konstitucinio Teismo teisėjai savo jurisprudencijos suformuluota konstitucine doktrina nepakeičia tautos aprobuotos Konstitucijos? Tiesioginis Konstitucijos taikymas neatsiejamas nuo Konstitucijos interpretacijos. Interpretacija visados yra kūrybiškos, o ne mechaninės veiklos rezultatas. „Jurisprudencinės konstitucijos“ susiformavimas atspindi konstitucinės praktikos brandumą, konstitucionalizmo, konstitucinės demokratijos būtino elemento, įsitvirtinimą ir stiprėjimą valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenime.

1. Šiuolaikinės Lietuvos, valstybiškai organizuotos visuomenės, gyvenimas neįsivaizduojamas be konstitucinės justicijos instituto. Ne tik teisės ar politikos mokslų specialistai, bet ir visuomenė pripažino ir palankiai įvertino Konstitucinio Teismo, pradėjusio savo veiklą 1993 metais, indėlį stiprinant konstitucinę demokratiją, ginant asmens teises ir laisves. Valstybės valdžios institucijų sprendimų atitiktis Konstitucijai tapo įprastu matmeniu vertinant šiuos sprendimus. Sąvokos „valdžių pusiausvyrą“, „asmens teisių ir laisvių konstitucinės garantijos“, „konstitucijos viršenybė ir tiesioginis taikymas“, „teisėti lūkesčiai“, „teisinis tikrumas“ jau ne vien teisės mokslo kategorijos, bet teisinio gyvenimo realijos. Teisiniai Konstitucinio Teismo sprendimai darė įtaką ir šalies politiniam gyvenimui. Politinio proceso dalyviai, atsižvelgdami į išaiškintus konstitucinius imperatyvus, turėjo koreguoti savo veiksmus. M. Safjanas, analizuodamas konstitucinių teismų vaidmenį Lenkijoje ir Lietuvoje įtvirtinant demokratinę santvarką, pažymėjo, kad šie teismai „yra demokratijos garantas ir svarbiausių sistemos principų sergėtojai“, kad „šios institucijos skatina kurti demokratinis mechanizmus“, kad konstituciniai teismai „naujųjų demokratijų teisinėje sistemoje įdiegia bendruosius tarptautinius principus ir teisės normas, susijusias su žmogaus teisių ir laisvių apsauga“ [1, p. 101–102].

Dėl keleto 2004 metais išnagrinėtų bylų (dėl Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkalta, veiksmų konstitucingumo, dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimų, dėl Seimo statuto nuostatų atitikties Konstitucijai ir kt.) Konstitucinio Teismo veikla atsidūrė visuomenės dėmesio centre. Tai suprantama. Konstitucinis Teismas tyrė ir teisiškai vertino reikšmingas valstybinio gyvenimo problemas. Kartu pastebėtina, kad realijos, apie kurias daug kalbama, neretai užgožia vykstančius kokybinius pasikeitimus, taip pat ir teisinius. Tarp jų net tokius, kurie po kiek laiko įvardijami kaip „teisinė

revoliucija“, šalies teisės raidos naujo etapo pradžia. Tokiu kokybiniu pasikeitimu reikėtų laikyti per pastaruosius kelerius metus įvykusią Konstitucijos, kaip visą teisinį gyvenimą kreipiančios aukščiausiosios teisės, sampratos transformaciją. Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip ir kitų šalių, kuriose funkcionuoja konstitucinės justicijos institutas, tapo „jurisprudencine konstitucija“. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas pareiškėjų ginčijamų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, atskleidė ne tik konkrečių konstitucinių normų ir principų turinį, šių normų ir principų sąsajas, bet ir visos konstitucinės sistemos reikšmę. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime išdėstyta konstitucijos, kaip teisinės realybės, samprata. Pagal oficialią konstitucinę doktriną „Konstitucija, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą“ [2].

Konstitucinis Teismas pripažino, kad kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplicitinių nuostatų visumos. Taigi Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluojama konstitucinio reguliavimo samprata, apimanti tiek tiesiogiai Konstitucijos tekste išdėstytų, tiek išvestų norminių standartų turinį. Naujus principus išveda Konstitucinis Teismas, oficialiai aiškindamas Konstituciją. Konstitucinio Teismo doktrinoje pripažinta Konstitucijos – teisės akto – ir šį aktą aiškinančios konstitucinės jurisprudencijos jungtis reiškia šių dviejų teisinės tikrovės elementų neatsiejamumą, vienodą teisinę reikšmę ir privalomumą. Konstitucinio Teismo jurisprudencija Konstituciją paverčia galiojančia teise. Būtent konstitucinės jurisprudencijos išdėstyta konstitucinė doktrina išryškina konstitucinio reguliavimo ribas, į kurias atsižvelgiant galima tikrinti valstybės valdžios institucijų veiksmų ir sprendimų konstitucingumą. Konstitucinė jurisprudencija rodo ir konstitucinio reguliavimo gyvybingumą. „Per jurisprudenciją generuojama konstitucinė teisė – tai gyva sistema, kurioje Konstitucijos stabilumas dera su jos dinamizmu; šią darną užtikrina toks Konstitucijos aiškinimas, kai atskleidžiami vis nauji formaliai nekintančio Konstitucijos tekste slypinčio kūrybinio potencialo aspektai“ [3, p. 34].

2. Teisinės novacijos paprastai kelia ginčus, ypač jei į problemą žvelgiama taikant vien lietuvišką jos suvokimo mastelį. Nagrinėjant lietuvišką konstitucionalizmo įtvirtinimo patirtį globalios ar posttotalitarinės Vidurio ir Rytų Europos konstitucionalizmo raidos kontekste, daugelis teisės faktų, keliančių „nuostabą“ teisinio gyvenimo pokyčių priešininkams, pasirodytų esantys tipiški konstitucionalizmo tam tikro įsitvirtinimo valstybiškai organizuotoje visuomenėje lygio ženklai.

Minėjau keletą 2004 metais Konstitucinio Teismo sprendimų, kurie, nors ir būdami teisiniai sprendimai, koregavo politinio proceso eigą Lietuvoje. Neanalizuosiu šių sprendimų reikšmės, vertinimų ar juose plėtotų doktrinų. Visuomenės dauguma dėl šių sprendimų Konstitucinį Teismą vertino kaip valstybės ir demokratijos tvirtovę [4]. Tiesa, kai kam atrodė, kad Konstitucinis Teismas „peržengė įgaliojimus“ [5], kad tokie Teismo sprendimai verčia klausti, „ar Konstitucijos nuostata, kad visa valdžia priklauso Tautai, tebegalioja Lietuvoje“ [6]. Pastarosios mintys, nepaisant jų autorių interesų ar politinių simpatijų, atspindi ir tam tikrą Konstitucijos bei nepaisant Teismo jurisprudencijos santykio sampratą, pagal kurią Konstitucija yra vien jos tekstas, o Konstitucinis Teismas – tik taikytojas. Taip suprantant Konstituciją, bet koks teismo kūrybiškumas aiškinant Konstituciją atrodo kėsಿನimasis į ją, kai tautos priimtą Konstituciją pakeičia teisėjų „sukurta“ Konstitucija. Jeigu taip, paneigiama demokratija, *de facto* įtvirtinamas „teisėjų valdymas“. Panašiais argumentais dar XX amžiaus pradžioje remtasi kritikuojant teisminės konstitucingumo kontrolės idėją Prancūzijoje.

Iki konstitucinės justicijos instituto įsitvirtinimo konstitucija buvo suprantama iš esmės kaip politinis dokumentas, kurio nuostatos reiškia vien tam tikrą valstybės valdžios institucijų orientaciją. Įstatymų leidėjo veiksmų niekas nekontroliavo, konstitucijai buvo pripažįstamas toks turinys, kokį savo aktuose ją įgyvendindamas pripažino parlamentas. Konstitucinės justicijos atsiradimas – didžiulis konstitucionalizmo šuolis, kurio esmė – konstitucija iš politinės teisės virto tikra teise. Tiksliau – pačia teisiškiausia teise teisiškumo matu.

Konstitucinės justicijos institucijos taiko konstitucines normas ir principus. Konstitucijos interpretavimas – būtinas jos taikymo elementas. Konstitucinės justicijos institucijų konstitucinė interpretacija buvo suprasta ne vien kaip konstitucijos viršenybės garantija, bet ir kaip intervencija į įprastą

tautos atstovų teisių sritį. Ne vienas konstitucinis teismas ar konstitucinę kontrolę atliekanti institucija buvo kaltinami, kad savo interpretacijomis esą iškreipė konstitucijos kūrėjo siekius. Antai Albinas Chalandonas, Prancūzijos teisingumo ministras 1986 m., teigė, kad Konstitucinė Taryba, pripažinusi 1946 m. Konstitucijos preambulei, paminėtai 1958 m. Konstitucijos preambulėje, norminę reikšmę, nepagrįstai išplėtė savo galias kontroliuoti įstatymus, nors 1958 m. Konstitucijos kūrėjai visai nenumatė, kad toks susiteikimas sau plačių diskrecinių galių yra „anomalija“ [7, p. 307]. Beje, teisės literatūroje ši „anomalija“ laikoma pavyzdžiu, kaip konstitucinės justicijos institucija turi aiškinti konstitucinį reguliavimą, kad įvykdytų patikėtą konstitucinę misiją – teisinėje sistemoje užtikrinti konstitucijos viršenybę.

Taigi reikia ieškoti atsakymo į klausimą, ar konstitucinės jurisprudencijos suformuluota oficialia konstitucine doktrina nėra pakeičiamas tautos aprobuoto teisės akto teksto turinys, t. y. ar konstitucijos kūrėjos – tautos nepakeičia naujasis konstitucijos kūrėjas – konstitucinis teismas. Iš esmės tai konstitucinės justicijos instituto ir demokratijos santykio problema.

3. Pagal garsiąją ir nuolat cituojamą Abrahamo Lincolno formuluotę demokratija yra „<...> liaudies valdžia, vykdoma liaudies ir liaudies labui <...>“ [8, p. 163]. Formuluotė talpi. Joje telpa ir valdžios šaltinis, ir valdžios įgyvendinimas, ir valdžios tikslas. „Kas pasakys, kuris iš šių demokratijos aspektų svarbiausias: žmonių valdžia – atstovavimas; žmonių vykdoma valdžia – dalyvavimas, valdžia žmonių labui – laisvė ir/arba lygybė“ [20, p. 238]. Tiesa, kartais apibūdinant demokratiją akcentuojamas vien laisvų visuotinių rinkimų institutas, kaip demokratinės valdžios formavimo pagrindas. Ar tokia valdžios kilmė yra vienintelis skiriamasis demokratijos bruožas? Demokratija – anaipol ne vien laisvi rinkimai. Vienoje konferencijoje Dominique'as Rousseau priminė garsaus prancūzų filosofo Alaino, analizavusio demokratijos apibrėžimus, pastebėjimą, kad ir tironas visuotiniais rinkimais gali įgyti valdžią, bet dėl to jis nebus geresnis tironas, kad demokratijos esmę atskleidžia ne vien jos kilmė, bet ir nuolatinė ir veiksminga valdančiųjų kontrolė [9, p. 189]. Paprastai šiuolaikinė Vakarų demokratija apibūdinama keliais kriterijais: laisvais rinkimais, valdžios priklausymu daugumai, pagarba opozicijos teisėms, konstitucionalizmu, pagrindinių teisių garantavimu [10, p. 18–19]. Taigi konstitucionalizmas pripažįstamas vienu iš modernios demokratijos būtinų elementų, vienu iš kriterijų, atsižvelgiant į kurį galima konstatuoti, ar visuomenės gyvenimui yra būdingas demokratiškumas.

Konstitucionalizmo esmė – valdžios ribojimas teise, valdžios ribojimas konstitucija. Būtent tokiu tikslu tauta pritaria konstitucijai, aukščiausiosios teisinės galios aktui, savotiškai visuomenės sutarčiai, grindžiamai universaliomis vertybėmis: „suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu“ [2]. Konstitucionalizmo doktrinos, „veikiančios“ konstitucijos ir demokratijos jungtis piliečių daugumos valdžią paverčia „konstitucine demokratija“. Carlo Friedricho knygos, išleistos 1950 m. JAV, pavadinimas tapo naujos sąvokos pavadinimu [11]. C. Friedricho nuomone, demokratija yra grindžiama ne tik piliečių sutikimu dėl tokio valdymo, bet ir demokratinės vertybės įtvirtinančios konstitucijos laikymusi. Konstitucinė demokratija – anaipol ne mažoritarinė demokratija, jos esmė – piliečių valdžios suderinimas su konstitucinėmis vertybėmis, ypač su pagarba asmens pagrindinėms teisėms ir laisvėms. Pasak S. Milaciciaus, konstitucinė demokratija apima teisinę ir politinę sistemas, „normas ir balsavimą kaip du jos ramsčius“ [12, p. 10].

Konstitucijos – aukščiausiosios teisinės tvarkos, norminio visų valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo klausimų reguliavimo pagrindo, atsiradimas sietinas su pačia demokratijos prigimtimi, su asmens – didžiausios socialinės vertybės, neatimamų teisių ir laisvių pripažinimu ir jų apsaugos poreikiu. Tikslus valdžios galių ribų apibrėžimas – pirmoji garantija nuo tos valdžios savivalės. Net ir demokratiškai išrinktos, tačiau tai tik pirmas žingsnis. Kitas žingsnis – sukurti teisinį mechanizmą, kuris, pažeidus nustatytas valdžios galių ribas, padėtų apginti pažeistas teises.

Konstitucija kyla iš tautos valios. Ne atsitiktinai nuolatos pabrėžiamas socialinis pagrindinio šalies akto aspektas. Konstitucija yra tarsi „visuomenės sutartis“. Jeigu yra visuomenės sutartis – reikalinga institucija, kuri saugotų tokios sutarties viršenybę. Sutartis prasminga, jeigu jos laikomasi. Ir dauguma negali nesilaikyti šios sutarties. Konstitucijos atsiradimas pakeitė ir piliečių valdžios, t. y. demokratijos, pobūdį. Konstitucinė demokratija – ne mažoritarinė demokratija. Tai demokratinė visuomenės gyvenimo santvarka, grindžiama konstitucija. Konstitucinio reguliavimo privalu laikytis. Todėl logiškas konstitucinės justicijos, kaip konstitucijoje įtvirtintos demokratinės tvarkos, kurioje sprendimai priimami daugumos valia, nepažeidžiant mažumos ir individo teisių, garantijos atsiradimas. Būtent konstitucinė justicija yra tas institutas, leidžiantis mažumai apginti savo pažeistas konstitucines teises, saugantis visuomenę nuo laikinai susidariusios daugumos (kuri literatūroje įvardijama kaip *majorité circonstantielle*) [13, p. 62] sprendimų, neatitinkančių konstitucijos.

Bet jau publicistikoje išrinktų tautos atstovų valia neretai tapatinama su tautos valia. Konstitucinės demokratijos bruožas – tautos atstovai gali veikti tik pagal konstitucijoje apibrėžtus įgaliojimus. Kitaip sakant, bendrą tautos valią jie reiškia tik tuo atveju, jei jų priimti sprendimai neprieštarauja konstitucijai. Tai dar viena konstitucionalizmo ir konstitucinės demokratijos aksioma. Konstitucinės justicijos instituto paskirtis – užtikrinti, kad būtų laikomasi konstitucijos, užtikrinti, kad teisinėje sistemoje liktų tik konstitucijai neprieštaraujanti ordinarinė teisė. Būtent ši konstituciniams teismams patikėta funkcija ir susieja konstitucinę justiciją su demokratija. Konstitucija yra privaloma teisė ne tik piliečiams, juridiniams asmenims, bet ir valstybės valdžiai. Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucinių teismų patirtis XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje patvirtina šį teiginį.

Konstitucinės justicijos esmė – valstybės valdžios institucijų, pirmiausia tautos atstovybės – parlamento – sprendimų konstitucingumo kontrolė. Rinkimų, kaip valdžios kontrolės formos, nepakanka. Reikalinga nuolatinė, veiksminga kontrolė, kurios imtųsi nepriklausoma ir profesiniu požiūriu kompetentinga institucija. Ar konstitucinė justicija yra suderinama su demokratinės valdžios principu, jei konstitucinis teismas kontroliuoja tautos tiesiogiai išrinktų atstovų veiksmus? Ar tokiu būdu konstitucinis teismas nesiiima pačios tautos kontrolės? Tačiau tautos atstovai – tai ne tauta, jie gavę įgaliojimus veikti tik pagal konstitucijos apibrėžtus įgaliojimus ir tik siekiant konstitucinių tikslų. Valdžios institucijų kontrolė – siekimas užtikrinti, kad išrinktų atstovų sprendimai atitiktų konstitucinę tautos valią.

Įvairių teisės mokyklų atstovai nevienodai pagrindžia konstitucinės justicijos ir demokratijos suderinamumą. Pozityvistinei mokyklai svarbiausia, kad konstitucinės justicijos institucijos atliekama kontrolė būtų grindžiama tautos aprobuota teise – konstitucija, kuri turi aukščiausiąją teisinę galią, ir todėl žemesnės galios teisės aktai turi ją atitikti. Prigimtinės teisės mokyklos šalininkams valdžios institucijų priimtų teisės aktų kontrolė yra legitimi, nes ji priverčia valstybės valdžią, pirmiausia įstatymų leidėją, gerbti ir paisyti prigimtinių asmens teisių ir laisvių [14, p. 408].

Viena vertus, demokratija – visados trapi sistema. Demagogija, populizmas, visuomenės nuomonės sąmoningos deformacijos – seniai žinomos grėsmės tokiam valdymui. Kita vertus, demokratija – nepaprastai tvirta sistema, galinti sutelkti visuomenę spręsti iškilusius iššūkius. Būtinai minėtų grėsmių „imunitinė sistema“. Įgyvendinant konstitucingumo kontrolę populistinei retorikai nėra vietos. Konstitucinis teismas taiko tik teisinius sprendimų vertinimo standartus. Maža to, konstitucinė kontrolė yra vienas valstybiškai organizuotos visuomenės „imunitinės sistemos“, saugančios nuo populizmo, elementų. Tokia imunitinė sistema ypač reikalinga visuomenei, kuri tik mokosi demokratinio gyvenimo taisyklių. Išrinktųjų tautos atstovų menka kompetencija, viešų ir privačių interesų maišymas, skandalai ir korupcija – politinio gyvenimo kasdienybė. Būtinai atrama, idealas, į kurį galima orientotis. Toks orientyras gali būti tik konstitucija – tautos politinės, dorovinės, teisinės išminties kvintesencija.

4. Konstitucija – tiesiogiai taikoma teisė. Konstitucinis teismas, norėdamas patikrinti ginčijamo teisinio reguliavimo atitiktį konstitucijai, turi nagrinėti ir ginčijamų nuostatų, ir konstitucinių nuostatų turinį. Tik tuomet jis galės jas palyginti. Atrodytų, viskas aišku, tačiau jeigu konstitucinio teismo – neigatyvaus įstatymų leidėjo vaidmuo jau didesnių ginčų nekelia, tai teismo – konstitucijos aiškintojo vaidmeniu vis dar abejojama, nors teisės taikymo teorijos požiūriu konstitucija, kaip ir bet koks teisės aktas, turi būti interpretuojama. Teisę galima taikyti tik išsiaiškinus jos turinį.

Konstitucija – ypatinga teisė. Tokie jos ypatumai lemia ir interpretavimo sudėtingumą. Kaip itin abstrakčias, glaustai suformuluotas nuostatas ar principus paversti labai aiškias ribas turinčių teisinių standartų sistema? Dar sudėtingesnė problema – išvestiniai konstituciniai principai, kai ir pats principo buvimas, ir to principo turinys aiškėja konstitucinės jurisprudencijos srityje. Imkime, regis, paprastesnį atvejį. Antai Konstitucinis Teismas daug kartų aiškino konstitucinio teisinės valstybės principo turinį, paskui juo remdamasis vertino tiriamų teisės aktų konstitucingumą. Konstitucijos preambulėje minimas „teisinės valstybės siekis“ nesuprantančiam konstitucinės kalbos potencijų nedaug ką pasako. Konstitucinė jurisprudencija atskleidė įvairius norminę reikšmę turinčius aspektus, konstitucinius imperatyvus. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės ir savivaldybių institucijos, pareigūnai turi veikti remdamiesi teise, pakludami Konstitucijai bei teisei ir t. t. Neatsiejami konstitucinio teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas, teisinis saugumas ir t. t. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime [15] suformuluota įvairių konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimų įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams sistema: teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis, kurias įmanoma taikyti visiems atitinkamų teisinių santykių subjektams, diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais, kad teisinių santykių

subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas ir t. t.

Konstitucinės justicijos kritikas visados pasakys: šių imperatyvų konstitucijos tekste nėra, juos sukūrė teisėjai. Ar Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, netampa lyg antruoju Konstitucijos kūrėju, ar jis, net ir turėdamas geriausių ketinimų, neiškreipia Konstitucijos esmės? Ar vietoje tautos konstitucijos šalyje nefunkcionuoja „teisėjų konstitucija“?

Konstitucinis Teismas, plėtodamas jurisprudenciją, labai aiškiai apibrėžė savo veiklos aiškinant Konstituciją esmę. Regime samprotavimų grandinę: 1) Konstitucinis Teismas oficialiai aiškina Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai); 2) Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose teisės aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleisdamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje numatyto reguliavimo aspektus (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai); 3) Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleidžiamos „įvairios konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmė“ [16]. Taigi į Konstituciją žvelgiama kaip į valstybės valdžią ribojančią teisę, kurios interpretavimas – teisės interpretavimas. Tegul ir su ypatumais, nulemtais paties akto specifiškumu.

Konstitucinis Teismas, oficialus Konstitucijos aiškintojas, suformulavo Konstitucijos ir jos aiškinimo santykio doktriną. Iš esmės tai Konstitucijos sampratos klausimas. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas iš pradžių ne viename nutarime Konstituciją įvardijo kaip aukščiausiosios teisinės galios teisės aktą. Tai tik vienas Konstitucijos sampratą atskleidžiąs aspektas. Vėliau, apibūdinant Konstituciją, imta vartoti aukščiausiosios teisės kategorija. Konstitucija – aukščiausioji teisė, brėžianti gaires visai teisės sistemai. Jeigu Konstitucija – teisė, jos taikymas neatsiejamas nuo interpretavimo.

5. Teisės akto interpretavimas – būtinasis teisės taikymo elementas. Teisės taikytojas, norėdamas taikyti teisinį reguliavimą, turi suprasti jame išdėstytų taisyklių turinį. Tai anaipol ne vien Konstitucinio Teismo teisėjų darbo būtinasis elementas. Tiek bendrosios kompetencijos, tiek administraciniai teismai, kitos valstybės institucijos interpretuoja jų taikomą teisę. Normos yra išdėstytos teisiniame tekste. Norint sužinoti, kokie teisiniai reikalavimai kyla iš šio teksto, reikia analizuoti tą tekstą, išsiaiškinti jame įtvirtintų reikalavimų turinį. Normos išdėstytos žodinėse formuluotėse. Žodžiai, pavartoti teisinio akto tekste, gali reikšti ne vieną elgesio modelį. Kartais kelia ginčų vartojamos sąvokos ar jų turinys. Taigi tekstas gali turėti ne vieną reikšmę, jo aiškintojui tenka pasirinkti vieną, jo manymu, tikrąją reikšmę. Toks pasirinkimas ir būtų interpretacijos esmė. Pažymėtina ir tai, kad kartais tokios dviprasmybės, neapibrėžtumai gali būti sąmoningo siekimo rezultatas. Be tokių neaiškumų apskritai gal tektui nebūtų pritarta. Ir tuos neaiškumus pašalinti ar dviprasmybes išsiaiškinti privalo teisės taikytojas. Kartais sakoma, kad aiškių aktų interpretuoti nereikia. Interpretuojami visi teisės aktai, ne tik neaiškūs. Argumentacija paprasta: tik išsiaiškinus teisinį reguliavimą, įtvirtintą teisės normų akto tekste, galima teigti, kad jis yra aiškus.

Teisės literatūroje nesiginčijama, kad teisėjo veiklai, interpretuojant byloje taikytiną teisės aktą, visados būdingas tam tikro laipsnio kūrybiškumas. Net ir didžiausi teismų interpretacinės laivės kritikai nedrįsta neigti interpretavimo kūrybiškumo būtinybės ir siūlyti teisę taikyti mechanškai. Pasisakoma prieš tokį interpretavimą, kuris iš teisės aiškinimo virsta teisės kūrimu. Teigiama, kad tokiu atveju teisės aiškintojas pakeičia teisės akto turinį, jam pripažįsta tokią reikšmę, kuri neatitinka akto kūrėjo valios. Taip teisės aiškintojas virstas „antriniu“ teisės kūrėju.

Taigi susiduriame su „teisės interpretavimo“ ir „teisės kūrimo“ supriešinimu. Ar šiuo atveju toks supriešinimas apskritai yra prasmingas? Bet kokio teismo jurisprudencijoje teisės kūrybos elementų visados galima rasti. Iš esmės niekas neprieštarauja teiginiui: interpretuojant teisę visados būdingas didesnis ar mažesnis kūrybiškumas. Tiesa, patys teisėjai linkę kuo mažiau kalbėti apie kūrybinius jų darbo aspektus. Jie labiau norėtų būti teisės taikytojai, o ne teisės kūrėjai. Šiuo atveju mus domina ne teisės praktikų argumentacija, bet reiškinių esmės pažinimas. Įstatymo ar kito teisės akto tekstas – žmogaus kūrybos rezultatas. Toji kūryba išreiškiama tekstine forma. Kalba daugiaprasmė, ne visados teksto kūrėjui pavyksta vienaprasmiškai suformuluoti teisinį tekstą. Net ir kruopščiausiai parašytame, daug kartų svarstyjame, ne sykį redaguojame tekste pasitaiko neaiškumų, dviprasmybių, viena ar kita problema vis tiek lieka nesureguliuota. Teisinėje aplinkoje nesistebima nevienodais teisės akto teksto „perskaitymais“, nesibaigiančiais teisės mokslininkų ar praktikų ginčais, ar teisingai atskleistas akte įtvirtinto teisinio reguliavimo turinys. Daugybė darbų parašyta teisės interpretavimo klausimais (gaila, kad Lietuvoje šie klausimai tik pradėti nagrinėti).

Pažymėtina ir tai, kad teisės aktą tam tikromis sąlygomis rengė ir priėmė vieni žmonės, o taiko kiti. Juo labiau kad teisės akto priėmimo ir taikymo kontekstai taip pat gali skirtis. Todėl suprantamas aiškinimas, kad akto priėmimu ir paskelbimu teisinis reguliavimas nebaigiamas, kad tik taikant teisę paaiškėja, kokia ta teisė iš tikrųjų yra. Taigi, ar teismas tik aiškina ir taiko teisę? Gal interpretacija – specifinis teisės kūrimo būdas, kurį turėtume įvardyti kaip teisės kūrimo užbaigimą. Teisės akto tekstas neatsiejamas nuo jį atskleidžiančios jurisprudencijos.

Teismas privalo interpretuoti teisinį tekstą. Tik išsiaiškinęs teisinio reguliavimo turinį, t. y. nelikus neaiškumų, dviprasmybių, spragų, galima priimti sprendimą. Tokio sprendimo priėmimas – teismui patikėtos funkcijos atlikimas. Neinterpretavęs teisės teismas nesugebėtų įvykdyti teisingumo.

Jeremy Benthamas, filosofas ir teisininkas, kritikuodamas XIX a. pradžios Anglijoje teisininkų aplinkoje populiarų teiginį, kad teisėjas neveikia nieko kito, kaip tik skelbia, kas yra teisė ir dėl to yra laikomas teisės kūrėju, pirmasis pavartojo sąvoką *judiciary law* [17, p. 28]. Jis smerkė teismo kuriamą teisę, pabrėždamas jos ydas: nepastovumą, netikrumą, neaiškumą, sunkumus, kylančius norint surasti reikiamą taisyklę. Būtent dėl to jis svajojo apie kodifikuotos teisės įtvirtinimą, nes tokia teisė – pati aiškiausia ir pati tiksliausia. Tiesa, tas pats autorius suprato ir tai, kad net ir totalinė kodifikacija visiškai nenuneigtų teismų kūrybos galimybes.

XX amžius – valstybės valdžios institucijų kuriamos rašytinės teisės vaidmens didėjimo amžius, net ir *common law* šalyse. Tačiau tai tik viena teisės raidos tendencija. Kartu regime ir išaugusią jurisprudencinės teisės reikšmę. Ši tendencija pastebima daugelio šalių teisinėje praktikoje. Ypač jaučiamą tokių jurisprudencinės teisės kūrimo flagmanų kaip Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Teisingumo Teismo pavyzdžio įtaka. Maža to, net ir linkę neigti nacionalinės jurisprudencinės teisės reikšmę asmenys sutinka, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos teisė iš esmės yra Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos formuluojama teisė.

Taigi susiduriame su teisės vaidmens didėjimu modernioje visuomenėje. Ši teisė reiškiasi tiek kaip rašytinė teisė, kuriama politinių valdžios institucijų, tiek kaip jurisprudencinė teisė. Toks teisės raidos aspektas svarbus ir demokratijos raidai; jurisprudencinė teisė, plėtojama profesionaliu pagrindu sudaromos teisminės valdžios, yra atsvara politinių institucijų kuriamai teisei. Tai dar vienas svarbus valdžių pusiausvyros pjūvis, kol kas beveik nenagrinėtas.

6. Teismo kuriamos teisės kritika tikų ir konstitucinei jurisprudencinei teisei. Prisiminkime, kad XVIII amžiaus pabaigoje konstitucionalizmo šalininkų šūkis buvo: konstitucijoje – rašytiniame teisės akte apibrėžti valdžios galias, siekiant apsaugoti visuomenę ir asmenį nuo savivalės. Jurisprudencinė konstitucija – ne stabili, bet evoliucionuojanti teisė, jurisprudencinė teisė visados plėtojama teisė. Konstitucinis teismas, aiškindamas rašytinį tekstą, jį kas kartą „perkuria“, „rekonstruoja“, „adaptuoja“ (vartojami įvairūs terminai, apibūdinantys reiškinį). Taigi turime gyvą konstituciją, nuolat evoliucionuojančią teisę. Todėl logiškas klausimas: negi tautos priimtame akte apibrėžtos valdžios ribos nuolat kinta? Jeigu kinta – tai kokia prasmė priimti rašytinį aktą, kaip stabilios teisės garantiją. Ar negalima daryti išvados, kad konstitucinis teismas „nuvertina“ konstitucijos tekstą, pakeisdamas jį nauju tekstu, kuriame išaiškinama pirmojo teksto norminė prasmė. Žodžiu, konstitucija yra nuvertinama kaip teisinis dokumentas. Norminę reikšmę įgyja konstitucinio teismo sprendime išdėstyta konstitucinė doktrina, o ne originalus tekstas tampa teisiškumo vertinimo tikruoju standartu. Politinio proceso dalyviai, prognozuodami, kaip teisiškai gali būti vertinami jų sprendimai, daugiau analizuoja konstitucinę jurisprudenciją, bet ne patį konstitucijos tekstą. Konstitucijos – rašytinės teisės akto tikrasis turinys tampa aiškus ne tiek studijuojant patį aktą, kiek jo jurisprudencinį aiškinimą.

Ar teismas „teisingai“ aiškina konstitucijos tekstą? Nereta situacija: teisės specialistai komentuoja konstitucinį tekstą, rašomi moksliniai straipsniai ar net monografijos vienu ar kitu konstitucijos interpretavimo klausimu, o konstitucinis teismas ima ir visiškai kitaip išaiškina konstitucinio reguliavimo turinį. Kas tokiu atveju klysta: mokslininkai, teisės analitikai, parlamento, vyriausybės, prezidento teisininkų ekipos? Ar konstitucinis teismas? Ar apskritai galima vartoti „interpretavimo klaidos“ sąvoką? Ar teismas privalo atsižvelgti į visus šiuos aiškinimus? Konstitucinis teismas, aiškindamas tą ar kitą konstitucijos nuostatą, gali neatsižvelgti nė į vieną iš jų, taip pat į aiškinimus, jau įsitvirtinusių mokslo atstovų teisinėje sąmonėje ar valstybės institucijų praktikoje. Iš daugelio galimų interpretacinių sprendimų pasirinkdamas tokį, kurio iki tol teisinė mintis ar praktika nėra aprobavusi, konstitucinis teismas negali apsiriboti tik pasakymu, kad taip nusprendė konstitucinis teismas. Tokia argumentacija rodytų tik teisėjų aroganciją. Konstitucinio teismo veikla neatsietina nuo novacijų (taikoma konstitucija yra gyva teisė), tačiau kiekvienos novacijos atsiradimas turi būti paaiškinamas, pagrindžiamas konstitucine argumentacija. Taigi konkretaus klausimo konstitucinio reguliavimo doktrinos sudėtinė dalis turi būti ir doktrina, paaiškinanti, kodėl teismas turėjo formuluoti būtent tokią doktriną. Konstitucinių teismų interpretacijų prestižą lemia ne vien teismo atliekama funkcija ar jo sprendimų privalomumas,

bet ir tai, kaip tokį sprendimą vertina teisininkų profesionalų (mokslininkų, teisėjų, prokurorų, advokatų ir t. t.) bendruomenė. Konstitucinis teismas – teisinė, o ne politinė institucija, todėl jo priimti sprendimai pirmiausia turi būti vertinami ir analizuojami profesinės pareigos atlikimo lygiu. Žinoma, jei teismui tenka ir konstitucinės minties įtvirtinimo teisininkų sąmonėje funkcija (prisiminkime, kokioje epochoje daugelis praktikuojančių teisininkų baigė mokslus), kompetentingų vertintojų ne tiek jau daug.

Kol konstitucinis teismas nėra išaiškinęs konstitucinio teksto, galimos įvairios šio teksto interpretacijos. Po to, kai konstitucinis teismas išaiškino tas ar kitas konstitucines nuostatas, privalomas tik jo aiškinimas. Toks aiškinimas tampa teisine realybe, kurios teisinių santykių subjektai negali ignoruoti.

Prisiminkime dvi interpretavimo esmę aiškinančias mokyklas: pažintinę ir realistinę. Pagal pirmąją teisės interpretavimas – teisės, įtvirtintos teisės akte, pažinimas. Pagal antrąją – realistinę teisės mokyklą – teisės akto turinio nustatymas yra aiškintojo valios aktas. Pažinimas ir valia. Antruoju atveju klaidos problemos apskritai nėra. Tai, kad teisinis sprendimas konstituciniame teisme priimamas balsų dauguma, suponuoja valios įsikišimą. Teisės interpretavimas visados yra tiek pažinimo, tiek valios sintezė. Pažinimo, nes analizuojamas konstitucinis tekstas ir su juo susijęs teisinis kontekstas, o valios, nes sprendimas dėl pažinimo rezultatų pripažinimo priimamas teisėjų daugumos balsais.

Valstybės gyvenime turi būti priimtas galutinis sprendimas. Tokia institucija – konstitucinis teismas. Paradoksas – konstitucija – pagrindinis įstatymas – praranda savo pirmąją reikšmę, kad įtvirtintą konstitucija – galiojančia aukščiausiaja teise, dokumento statusą keičia gyva teisinė tvarka.

7. Konstitucijos kūrybiško interpretavimo ir teisės kūrimo interpretuojant konstituciją supriešinimas yra daugiau teorinis. Tikroji alternatyva: kūrybiškas ar mechaninis konstitucinio teksto aiškinimas. Mechaninio teksto aiškinimo šalininkai, nenorėdami atrodyti beviltiškai pasenusių pažiūrų, mechaninio teisės aiškinimo idėją linkę keisti aiškinimu „nenutolstant nuo teisinio teksto“. Pripažįstant, kad bet koks teisės aiškinimas yra kūrybiškas – reiktų susitarti dėl kūrybiškumo laipsnio, t. y. dėl interpretavimo diskrecijos, dėl teismo pasirinkimo galimybės. Pirmiausia pažymėtina, kad tokia konstitucinio teismo diskrecija nereiškia visiškos interpretavimo laisvės, kitaip konstitucija apskritai netektų prasmės. Diskrecija nereiškia savivalės.

Konstitucijoje įtvirtintas tiesioginio taikymo principas suponuoja konstitucinio teismo pareigą aiškinti konstituciją. Be aiškinimo šio akto taikymas būtų negalimas. Teisėjui, aiškinančiam konstituciją, tenka jo norminės reikšmės atskleidėjo vaidmuo. Pažymėtina, kad konstitucinio teismo teisėjus, interpretuojančius konstitucinį tekstą, varžo:

- 1) pačios interpretuojamos konstitucinės teisės esmė;
- 2) konstitucinis teisminis procesas.

Konstitucinis teismas visados remiasi konstitucijos tekstu, t. y. dokumentu, kuriame yra įtvirtintos taisyklės, tai nėra teisinė kūryba *ex nihilo*. Dokumentas – steigiamosios valdžios priimtas aktas. Kita vertus – konstitucinis tekstas visados yra ir itin apibendrinantis, teikias konstituciniam teismui didžiulę interpretavimo laisvę. Aiškindamas konstituciją konstitucinis teismas išryškina tekste įtvirtintą reguliavimą, apibrėžia jo ribas. Teismas atskleidžia normos tikrąją prasmę. „Kuo daugiau oficialios konstitucinės doktrinos, tuo labiau prognozuojamas ir Konstitucinis Teismas. Konstitucine doktrina Konstitucinis Teismas susaisto ne tik teisėkūros subjektus, bet ir pats save“ [18, p. 29].

Konstitucijos samprata gali kisti, ir tos sampratos kitimas gali lemti konstitucinės teisės interpretacijos pokyčius. Bendra taisyklė – konstitucinis teismas negali pakeisti konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemos, kryptingo asmens teisių ir laisvių plėtimo. Į konstituciją reiktų žvelgti kaip į sistemą, iš kurios galima nustatyti sistemai būdingus principus.

Konstituciniam teismui priklauso tik teisė interpretuoti konstitucijos tekstą, tačiau konstitucinio teismo išdėstyta konstitucinio reguliavimo samprata visados galima pakeisti pakeitus konstitucijos tekstą. Taigi paskutinio žodžio teisė visados priklauso steigiamajai valdžiai.

Procesiniai suvaržymai užtikrina, kad teismas bus nešališkas, nesuinteresuotas, t. y. institucija, galinti būti objektyvus bylos arbitras. Konstitucinio teismo įstatyme įtvirtintos pagrindinės teisenos taisyklės laiduoja konstitucinio teismo veiklos teisėtumą ir nepriklausomumą, konstitucinio teismo veiklos viešumą, kolegialumą, išankstinį medžiagos tyrimą, dalyvaujančių byloje asmenų teises ir t. t. Teismo sprendimai visados motyvuoti.

Teismo kūrybiškumo laipsnis visados didžiausias teismui pirmąsyk aiškinant tą ar kitą konstitucijos nuostatą. Teismas turi didžiausią pasirinkimo galimybę. Tačiau antras, trečias ar ketvirtas tos pačios nuostatos aiškinimas visados yra pirmojo aiškinimo tąsa. Nustačius interpretavimo „koordinacijų sistemą“ konstitucinis teismas privalo jos laikytis. Bet kokie šios sistemos pakeitimai turi būti motyvuoti, o teismas, keisdamas aiškinimą, visados rizikuoja, kad jo naujasis aiškinimas gali susilaukti

profesionalios teisinės kritikos. Negalima keisti interpretavimo krypties. Tokia konstitucinio teismo konstitucinių interpretacijų kryptis – nuolatinis asmens teisių ir laisvių srities plėtimas, konstitucijoje nustatyto valdžios institucijų pusiausvyros modelio stiprinimas. Konstitucinio teismo jurisprudencija turi būti nuosekli ir prognozuojama. Paprastai konstitucinė doktrina yra plėtojama. Interpretavimo pokyčiai sietini su pačios konstitucijos sampratos pasikeitimu.

8. Pasak vieno iš realistinės interpretavimo teorijos atstovų Michelio Tropero, bet kokia interpretacija yra kūryba, interpretuojamas teisinis tekstas virsta normų ir principų sistema. Realistinės interpretavimo teorijos esmė: „tikrasis įstatymų leidėjas yra ne teksto autorius, o jo interpretatorius“ [19, p. 36]. Pagal šią teoriją yra daugybė konstitucijų sampratų, tačiau tarp šios daugybės sampratų privaloma galų gale yra konstitucinio teismo išdėstyta samprata. Konstitucinio teismo darbo esmė – ir konstitucijos taikymas, ir teisinė kūryba (kūrybiška interpretacija) kartu. Alternatyva kūrybiškam konstitucijos aiškinimui būtų jos mechaniškas taikymas.

Konstitucinis procesas nesibaigia konstitucijos – teisės akto – priėmimu. Kitaip turėtume vien teisinį dokumentą, bet ne visuomenės gyvenime realiai galiojančią konstituciją. Teisės taikytojų veiksmus lemia konstitucinio teksto interpretavimas. Todėl konstitucinis teismas tam tikru atžvilgiu yra konstitucijos bendraautoris. Ir ne todėl, kad pasisavino šį vaidmenį, bet todėl, kad toks jo vaidmuo kyla iš pačios konstitucijos. Niekas neneigia tautos – suvereno vaidmens priimant konstituciją. Tauta, priimdama konstituciją, pirmiausia siekia, kad ji būtų galiojanti teisė, teisė, ginanti asmenį nuo valdžios savivalės. Kitaip konstitucijos priėmimas būtų beprasmis. Konstitucija įsivaizduota kaip taikoma teisė. Kaip teisė, kuria remiantis galima ginti savo pažeistas teises. Toks modernios konstitucijos įvaizdis. Jeigu taip, tai taikomą teisę būtina interpretuoti. Šiuo atveju konstitucijos tekstą galėtume palyginti su muzikos kūrinių partitūra, kuri atgyja tik kūrinių realiai atliekant. Kuo kūrinių interpretatorius ne bendraautoris, tegul ir specifinis? Konstitucija suprantama kaip stabili, ilgam laikui priimta teisė. Keičiantis socialiniam kontekstui mechaniškas konstitucijos aiškinimas paneigtų jos prasmę, vietoj visuomenės vystymą užtikrinančio mechanizmo taptų raidos stabdžiu. Konstitucinė jurisprudencinė teisė kaip tik ir neleidžia teisiniui tekstui tapti tokiu stabdžiu, teisinį dokumentą paversdama nuolat plėtojama gyva teise. Todėl suprantama, kad išryškėjus konstitucinio dokumento „anemijai“ konstituciniam teismui tenka imtis šio dokumento atgaivinimo jį naujai interpretuojant. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimai E. Warreno laikais, VFR Konstitucinio Teismo aktyvizmo epocha, Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1971–1974 m. sprendimai tapo chrestomatiniiais tokio konstitucinės teisės kokybinio šuolio pavyzdžiais.

Kūrybiškas konstitucijos aiškinimas (vengiantiems teisės kūrimo sąvokos) nieko bendra neturi su teisėjų savivale ar pataikavimu valdžiai. Ir viena, ir kita nesiderina su konstitucinės justicijos esme, kelia grėsmę demokratinei konstitucinei santvarkai, kurios sergėtojas yra konstitucinis teismas. Sunku rasti kokią nors vieną vienintelę schemą, į kurią pažiūrėjus būtų galima pasakyti, kad teismas peržengė leistinas ribas. Siūlomos „teisėjų savęs suvaržymo“, „draudimo keisti konstitucinių vertybių sistemą“, „palaiptinio konstitucinės doktrinos plėtojimo“ doktrinos vertingos tiek, kiek jomis vadovaujasi konkretūs teisėjai. Šiomis doktrinomis, pavyzdžiui, „teisėjų savęs suvaržymo“, galima pateisinti ir teisėjų nenorą imtis klausimo, susijusio su kebliomis visuomenės gyvenimo problemomis. Negali būti kokio nors vieno „recepto“. Ir šiuo atveju žymiai didesnę reikšmę turi teisėjų etinės nuostatos nei formalūs įstatyme apibrėžti reikalavimai. Pagaliau noriu priminti seną tiesą, kad didžiausi teisinės doktrinos laimėjimai pasiekti, kai prireikus buvo peržengtos „vidutiniškam“ teismui skirtos metodikos. Tačiau peržengtos ne bet koku, o tik šiuo tikslu: sąmoningai įtvirtinti naują teisinio gyvenimo kokybę. Minėti JAV, VFR ar Prancūzijos konstitucinės justicijos misiją vykdančių institucijų pavyzdžiai tai patvirtina. Tačiau ir tokiu atveju lieka nepaneigiama tik orientacija į didesnę asmens teisių ir laisvių apsaugą, į griežtą valdžios galių plėtojant santykius su žmogumi kontrolę. Piliečių teisių apsauga negali nebūti demokratinės santvarkos prioritetas. Valdžios institucijų kontrolė – demokratijos kriterijus. Valdžios institucijos visų pirma privalo laikytis šalies konstitucijos – tautos aprobuotos aukščiausiosios teisės. Todėl valstybės valdžios kontrolės stiprinimas yra ir demokratijos stiprinimas. Tokiu atveju konstitucinė justicija ir demokratija žengia koja į koja. „Modernusis konstitucionalizmas yra už demokratinės valstybės gyvybingumą“ [20, p. 254].

9. Vietoje išvadų keletas teiginių tyrimo pabaigoje:

1. Kūrybiškas konstitucijos aiškinimas yra šiuolaikinių demokratinių valstybių konstitucinių teismų būtinas darbo elementas, konstituciją – teisinį dokumentą paverčiantis „veikiančia“ teise.

2. Jurisprudencinės konstitucinės teisės atsiradimas žymi naują šalies teisinio gyvenimo kokybę. Jis rodo teisinės praktikos brandumą, konstitucionalizmo įsitvirtinimą valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenime. Nuolatos taikomos konstitucijos normos ir principai, veikiama konstitucinio tei-

smo jurisprudencijos, virto veiksminga, pakankamai išplėtota, gyvą aukščiausiąją teisę valdžios institucijų sprendimų teisiškumo matu.

3. Kūrybiškas konstitucijos aiškinimas ne paneigia konstitucinę demokratinę tvarką, bet priešingai – ją saugo, nes tik gyvoji teisė besikeičiančio visuomenės gyvenimo kontekste gali veiksmingai apginti konstitucijoje įtvirtintą demokratinę santvarką, apsaugoti asmens teises ir laisves.

4. Kūrybiško konstitucijos interpretavimo ir teisės kūrybos interpretuojant konstituciją supriešinimas yra dirbtinis. Galima tik mechaniško ir kūrybiško aiškinimo priešprieša. Teisės kūrimas nesibaiigia akto priėmimu. Tai supaprastintas požiūris. Teismo sprendimai – esminis teisės tapimo socialinių santykių reguliatoriumi elementas, galiojančioms normoms ir principams suteikiąs galutinę prasmę.

5. Konstitucinio teismo interpretacinių galių ribos turi būti nagrinėjamos ir konstitucinės justicijos, ir demokratijos sąveikos atžvilgiu.

LITERATŪRA

1. **Safjan M.** Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės priežiūros sugretinimas // Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas. – Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
2. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 85–3093.
3. **Kūris E.** Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai // Justitia. 2004 m. Nr. 6(54).
4. „Laiko ženklai“ // Lietuvos rytas. 2005 m. balandžio 6 d., Nr. 78 (4342).
5. „Nuosprendis visam gyvenimui“ // Kauno diena. 2004 m. gegužės 26 d.
6. **Vasiliauskas G.** Einame balsuoti // Laisvas laikraštis. 2004 m. birželio 3–17d. Nr. 12.
7. **Rousseau D.** Les grandes avancées de la jurisprudence du Conseil constitutionnel // Melanges Jacques Robert. Libertes, Montchrestien, Paris, 1998.
8. **Lincoln A.** Gettysburg Address (1863) // Basic Readings in U.S. Democracy (edited by Melvil I. Urofsky). – Washington. United States. Information Agency, 1994.
9. **Rousseau D.** La légitimité de la justice constitutionnelle // Konstitucionnoje pravosudije v novom tysiačiletiji. – Erevan, 2002.
10. **Quermonne J. L.** Les régimes politiques occidentaux. 3 éd., Editions du Seuil. – Paris, 1994.
11. **Friedrich C.** La démocratie constitutionnelle. PUF. – Paris, 1958 (straipsnyje minimo Carlo Friedricho veikalo vertimas į prancūzų kalbą, kuriuo naudojosi straipsnio autorius).
12. **Milacic S.** De l'effectivité des constitutions // Politeia. 2004. Nr. 3.
13. **Chantebout B.** Droit constitutionnel et science politique. 16 éd., Armand Colin. – Paris, 1991.
14. **Rousseau D.** Droit du contentieux constitutionnel. 4 éd., Montchrestien. – Paris, 1995.
15. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 181–6708.
16. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 105–3895.
17. **Cappelletti. K. M.** Le pouvoir des juges. – Paris, Economica, Aix-en-Provence. PUAM, 1990.
18. **Kūris E.** Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis // Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas. – Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
19. **Troper M.** Justice constitutionnelle et démocratie // Revue française de droit constitutionnel, 1990. Nr. 1.
20. **Lane J. E.** Konstitucija ir politikos teorija, vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

Constitutional Justice and Democracy: Some Problems of Interaction

Assoc. Prof. Egidijus Jarašiūnas
Mykolas Romeris University

Keywords: constitutional justice, democracy, constitutional interpretation.

SUMMARY

The author analyses the influence of the Constitutional Court on a system of democratic governance. The Constitutional Court is usually treated an institution, which exercises control over the administrative power and attempts to protect a person from unjustified interference in his rights as well as to maintain the balance of the institutions of administration. The power of the Constitutional Court lies in its right to interpret the Constitution. Nowadays everybody acknowledges that the constitutional justice is a necessary element of the constitutional democracy when actions of the administrative power are supervised in regard to their conformity with the Constitution, which is the most important legal act of civil society's life. Nonetheless, assessors of the Constitutional Court's activity are constantly debating on issues as: how wide is Constitutional Court's discretion to interpret the text of the Constitution? Don't the justices of the Constitutional Court attempt to replace the Constitution, which was approved by the Nation, with their own Constitution; is such evolution of the Constitution, in itself, constitutional? It is therefore necessary to make clear exactly which conception of democracy has proved compatible with the existence of a constitutional justice. The science of constitutional law has to explain the essence of this phenomenon as well as limits of the power of the Constitutional Court to interpret the Constitution.

